

MİLLİ SARAYLAR

KÜLTÜR-SANAT-TARİH DERGİSİ SAYI:6 / 2010

TBMM MİLLİ SARAYLAR DAİRE BAŞKANLIĞI YAYINI
İSTANBUL 2010

Sultan II. Abdülhamid'den Harem-i Hümayûn'a Tenbihler

Cengiz GÖNCÜ*

“...Sarayın, ikinci avluya girmelerine izin verilen yabancıların gidebildiği kadarını gördüm...içeriye görmedim; ama hükümdarlarına karşı huşu duyduklarını gösteren şahane bir sessizlik ve saygı içindeki sonsuz bir görevliler ve hizmetkârlar kalabalığı ile karşılaştım...”

Henry Blunt, *A Voyage into the Levant*, 1638

“...Sultanın mahrem hayatının niteliği gizli tutulur, bunun üzerinde konuşmaya-çağım ve bu konuda hiçbir bilgi edinmedim. Bu konuda fantezi kurmak kolay ama doğru bir şeyler söylemek alabildiğine güçtür...”

Jean-Baptiste Tavernier, *Nouvelle Relation de L'interieur du Serrail de Grand Seigneur*, 1675.

GİRİŞ

Osmanlı saraylarının en merak edilen yönlerinden biri hiç şüphe yok Harem'dir. Osmanlı Haremi, neredeyse ulaşılmaz olmasına rağmen araştırmacıların ilgisini çekmiş ve hakkında bir çok yazı yazılmıştır. Çoğu Avrupalı olan çağdaş yazarlar, haremle ilgi bilgi eksikliklerini kendi hayalî kurgularıyla doldurmuşlardır. Tarihin değişmez bir anlatımını sağlamanın mümkün olmayışından hareketle, yazarların her birinin kendi öznel değerlendirmeleri olması doğaldır. Ancak, özellikle Harem ile ilgili yerli ve yabancı çalışmalarda gözlenen, bu konuda yazarların kendi fikrî arka planlarının etkisinde kaldıklarıdır. Bu nedenle mevcut literatür incelenirken bu husus dikkate alınmalıdır.¹

Sarayların Harem bölümleri ve buradaki yaşantıya ilişkin yabancı seyyahların, elçilerin ve burada çalışmış esirlerin kaleme aldıkları hayalî tasvirler Batı dünyasında gerçek yerine konmuş ve öyle algılanmıştır. Osmanlı Devleti'nin her bakımdan üstün bir konumda olduğu yükselme devrinde ve sonrasında doğal olarak Osmanlı hükümdarının ikâmetgahı ve özel hayatı da mercek altına alınmış; bu konuda özellikle yabancı seyyahlar tarafından görsel tanıklığa dayanmayan rivayete dayalı tasvirler ortaya konmuştur. Bu tasvirlerden bazılarında doğruluk payı olmakla beraber özellikle padişahlar, Kadınefendiler ve hizmetli konumundaki cariyelerle ilgili bir çok anlatım hayali ve yakıştırma niteliği taşımaktadır.²

Gerçek, söylenti ve fantezi karışımı bu eserler, harem yaşamını anlatan ve onun evriminin farklı aşamalarından kaynaklandığı anlaşılacak çeşitli öyküleri sık sık aynı metinde bir araya getirirler.³ 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise, Batılı elçilik görevlileri Harem ile ilgili daha önceki yıllarda anlatılanların kuşkulu niteliğine dikkat çekmeye başlarlar.⁴

1

1 Sultan II. Abdülhamid (1842-1918),
Ömer M. Koç Koleksiyonu
2 Dolmabahçe Sarayı Harem'e
giden koridor

I. Harem ve Cariye Kavramları Üzerine

Harem kelimesi Arapça h-r-m kökünden türemiş olup sözlükte, “bir mabet ya da kutsal alandır. Genel girişin yasak ya da denetim altında olduğu ve içinde belirli kişilerin ya da davranış biçimlerinin yasak olduğu bir mekanı ima eder. Bir hanenin özel yaşama ilişkin bölümlerine ve uzantısı olarak burada yaşayan kadınlara harem deniliyor olması, İslamiyet’in bu bölümlere, özellikle hane kadınlarıyla belirli bir kan bağı derecesinin dışında kalan erkeklerin (namahrem) girişini kısıtlamasından kaynaklanır. Harem bir saygı terimidir, dinsel saflık ve şeref kavramlarını hatırlatır”.⁸ Saltanat saraylarında ya da konaklar, köşk ve sahilhânelerde selamlık bölümünden sonra gelen ve hâne reisi ve aile üyelerinin yaşadığı özel bölüm de Harem olarak adlandırılmıştır.⁹

Osmanlı arşiv malzemeleri, Harem hakkındaki Oryantalist söylemleri ve mevcut literatürdeki bilgileri daha doğru değerlendirmemize yardımcı olacak niteliktedir. Bu malzemeler içinde en yararlıları 1550’lerden 1650’lere kadar bütün bir yüzyılı kapsayan *masraf-ı şehriyârî / harc-ı hâssa* defterleridir.⁵ 19. yüzyıl için ise *Hazine-i Hassa*, *Darbhane-i Amire* ve *Mabeyn-i Hümayûn* tasnifleri, harem teşkilatına ilişkin önemli verileri içerir. Bu belgeler bütünüyle değerlendirildiğinde Harem kurumunun yapısının ve katettiği aşamalar daha iyi anlaşılacak; Harem’in hukukî prensipler içinde işleyen bir müessese olarak kavranmasına zemin teşkil edecektir.

Harem üzerine Milli Saraylar Daire Başkanlığı bünyesinde özgün kaynaklar ışığında başlatılan çalışma sırasında, II. Abdülhamid’in cülusunun üzerinden henüz bir ay geçmişken yayınladığı bir Tenbihname tespit edilmiştir.⁶ Söz konusu Tenbihname, Osmanlı Haremi’nin genel durumu hakkında –belli bir dönem de olsa- genel bir fikir vermektedir. Söz konusu Tenbihname 1909 yılında son vakanüvis Abdurrahman Şeref Bey tarafından Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası’nda yayınlanmıştır.⁷ Tenbihname’nin orijinal metni ise bu yazının ekinde yer alacaktır.

Tenbihname’nin muhteva ve şekil özelliklerine geçmeden önce, aşağıda, Harem ve cariye kavramları üzerinde bazı tespit ve değerlendirmelere yer verilecektir.

Yukarıda yapılan açıklamalar çerçevesinde Harem’in Osmanlı sarayındaki yapısının iki durumu ifade ettiği söylenebilir: Bunlardan ilki; padişah, valide sultan, kadınefendi ve ikballe ile şehzade ve sultanların ikâmet amaçlı kullandıkları, hizmetlilerin ise (hazinedar kalfalar, ustalar, kalfalar ve acemi cariyelerin) görev amaçlı buldukları bölümdür ki böyle bir bölümün varolması sadece Saraya ait bir durum da değildir.

Harem kavramı geçtiğinde zihinlerde çağrışım yapan bir diğer kavram da “Cariye”dir. Cariye; sarayların hizmet sınıfını tanımlayan genel bir ifadedir ve sadece padişah dairesine özgü bir hizmet sınıfı olmayıp valide sultan, kadınefendiler ve sultanlar (pa-

2

3

dişah kızları) ile küçük yaştaki şehzadelerin de maiyetinde mutlaka cariyeleri olurdu; hatta yeni dünyaya gelen bir sultan ya da şehzadeye “tayinât” tahsis edildiği gibi maiyetine de cariye verilir ve “daye kalfa” ve “dadı kalfa” olarak isimlendirilirdi.¹⁰ Cariyeler kıdem ve rütbelere göre mansıblılar, birinci sınıf, ikinci sınıf, üçüncü sınıf, dördüncü sınıf, hastagân, aşçılar, külhancılar gibi kategorilere ayrılırlardı.¹¹

Sarayın harem bölümünde¹² padişah ve valide sultan daireleri yanında kadınefen-diler, ikballer, sultanlar ve şehzadeler için de çeşitli rütbelerde cariye tahsis edildiğinden bunların sayılarının da, özellikle Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz döneminde 500 ila 600 arasında olduğu tespit edilmektedir. Harem maaş defterlerinde cariyelerin toplam sayısı, maaşları, isimleri, rütbeleri ve hangi daireye tahsis edildiklerine ilişkin net bilgilere ulaşılmaktadır.¹³

19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı padişahları eşlerinin bir kısmını sarayda “cariye” olarak bulunan hanımlardan seçerlerken bazen de saray dışından seçilirdi. Yaşayanların hatıralarından edinilen bilgilerden bu dönemde padişahların Çerkez ya da Abhaz aşiretlerinin soylu ailelerine mensup hanımlarla evlendikleri öğrenilmektedir.¹⁴

Padişahlar eşlerinden bazılarını saraydaki cariyelerden seçmekle beraber sarayda çeşitli dairelerde görev yapan yüzlerce cariyenin padişahın eşi olduğunu söylemek tarihsel verilerle bağdaşmamaktadır. Saraydaki cariyelerin tamamının padişahın eşi olması bir yana, bunların izin verilmedikçe padişahı görebilmesi ya da padişahın dairesine girebilmesi dahi imkansızdı.¹⁵

Sosyal olayların yaşandığı koşullarda değerlendirilmesi gerektiği düşünüldüğünde bazı Osmanlı padişahlarının çökeşliliğinin de bu yaklaşımla ele alınması tabiidir. Bu çerçeveden bakıldığında toplumların çökeşliliğe bakışı ve çökeşliler üzerinde oluşturulan

3 Dolmabahçe Sarayı Kadınefen-diler Dairesi'nde Sarı Salon.

4 Dolmabahçe Sarayı Harem Hümkâr Dairesi'nde Mavi Salon.

4

5

5 Yıldız Sarayı Küçük Mabeyn, Yıldız Albümleri-Milli Saraylar İhtisas Kütüphanesi.

hukukî ya da sosyal yaptırımların günümüzün koşullarıyla mukayese edilmesi sosyal bilimler açısından da doğru bir yöntem olmayacaktır.

II- II. Abdülhamid'den Harem'e Tenbihler (Tenbihnâme)

Sultan II. Abdülhamid tahta çıkmasından kısa bir süre içinde devletin tüm işlerine hakim olmuş, ıslahı gereken devlet meseleleri için komisyonlar teşkil ederek çözüm yolları bulmaya çalışmıştır. Bu dönemde ilk olarak, Devletin temel hukuk metni olan Kanun-i Esasî ile ilgili çalışmalara başlanmıştır. Bu çalışma Şura-yı Devlet Reisi Midhat Paşa başkanlığında teşkil edilen bir komisyon marifetiyle gerçekleştirilmiş ve padişahın da görüşüyle metne son hali verilerek 23 Aralık 1876'da ilk Anayasa ilan edilmiştir.

Anayasa'nın ilanından kısa bir süre sonra Meclis-i Umumî (Ayan ve Mebusan) ilk toplantısını Dolmabahçe Sarayı'nda icra etmiş (19 Mart 1877) ve Meclis'in ilk oturumlarını gerçekleştirdiği günlerde Osmanlı-Rus harbi patlak vermiştir (23 Nisan 1877). Bu harbin Osmanlı Devleti aleyhine bir şekil alması üzerine Meclis-i Mebusan'da mağlubiyetin sorumluları hakkında çetin müzakereler cereyan etmeye başlamış; hatta padişahı bu kötü gidişten sorumlu tutan vekiller olmuştur. Kısa bir süre sonra da Meclis-i Mebusan'ın çalışmaları "tatil" edilmiştir (13 Şubat 1878).

Sultan II. Abdülhamid yönetimini belirtmek için de kullanılan Yıldız dönemi esas itibarıyla Meclis-i Mebûsan'ın kapatılmasıyla başlar ve padişah önceleri Hariciye ve Maliye konularında daha sonraları ise Dahiliye ile ilgili hususlarda inisiyatifi tamamen ele alır. Bakanlar Kurulu'nun ve devletin nabzı yaklaşık 30 yıl boyunca Yıldız Sarayı'nda atar.

Sultan II. Abdülhamid; babası Sultan Abdülmecid ve amcağı Sultan Abdülaziz dönemlerinde devlet idaresinde ortaya çıkan sorunların nedenlerini daha şehzadelik yıllarından itibaren gözlemeye başlamış ve tahta çıktığı ilk andan itibaren gerekli önlemleri birbiri peşi sıra almaya başlamıştır.

Sultan II. Abdülhamid döneminde ıslahatla ilgili çalışmaların başlatıldığı alanlardan birisi de Mabeyn-i Hümayûn olmuştur. Yıldız Dönemi'nin başladığı ilk yıllarda (Nisan 1878) yine bu sarayda teşkil edilen Mabeyn-i Hümayûn Islahat Komisyonu,

6

sarayın hemen her daire ve şubesinde ıslah çalışmalarına başlamıştır. Bu çalışmalarda esas olarak Hazine-i Hassa Nezareti'ne yük olacak masrafların kısılmasına itina gösterilmiştir. Bu amaçla da gereksiz personel istihdamının ve masrafların önüne geçilmeye çalışılmış; alınan tedbirlerle özellikle malî meselelerde suistimallerin önüne geçilmeye çalışılmıştır.¹⁶

Devletin diğer kurumlarına örnek olmak için önce saraya çeki düzen vermeyi planladığı anlaşılan Padişah, daha çıktığı ilk ay yayınladığı *Tenbihnâme* ile Harem-i Hümayûn'a çekidüzen verme yoluna gitmiştir.

Aşağıda çeviriyazısı verilecek olan Tenbihname'nin Sultan II. Abdülhamid'e ait irade-i seniyyelerden olduğu metnin son paragrafındaki ifadelerden anlaşılmaktadır. Söz konusu Tenbihname; Darussaade Ağası, Hazine-i Hümayûn Vekili ve Hazine-dar Usta'ya hitaben kaleme alınmıştır. Tenbihname'nin tarihi 27 Eylül 1876'dır ve yayımlandığı sırada kullanılan saray ise Dolmabahçe Sarayı'dır.¹⁷

II. Abdülhamid'i cülûsunun daha ilk ayında Harem'e bir takım uyarılar yöneltmeye iten saikler ne olabilir? Bu sorunun cevabını bulmak aslında çok zor olmasa gerektir. Zira II. Abdülhamid, babası Abdülmecid ve amcası Abdülaziz döneminde bazı Hanedan mensuplarının aşırıya kaçan bir yaşam tarzı sürdürdüğünü ve hatta onların bu davranışlarının devletin malî durumunu ne denli zora soktuğunu bilmekteydi. Osmanlı toplumu içinde hanedanın ve hatta padişahın güvenilirliğini zedeleyen bu davranışlar devrin kroniklerine yansiyacak derecede alenileşmiştir.¹⁸

Padişahın daha saltanatının ilk ayında Harem'le ilgili, zaman zaman sertleşen ifadelerle, bir uyarı metni kaleme aldırmasının yukarıda belirtilen gelişmelerle ilgili olduğu düşünülmektedir. Hatta bu Tenbihname'nin bu kadar erken hazırlanması, padişah nezdinde Saray'ın ve daha özel anlamda Harem'in geçmişteki bazı olumsuz gelişmelerde olan mesuliyeti olmalıdır.

Tahta geçer geçmez devletin çeşitli kademelerinde reform çalışmalarına hız veren II. Abdülhamid'in işe ilk olarak kendi evinden başladığı söylenebilir. Bu çerçevede Saray'ın ve daha genel anlamda saltanat kurumunun gelir ve giderini düzenleyen Hazine-i Hassa Nezareti'nin masrafları kısılarak bütçe disiplini getirilmesi yolunda önlemler alınmıştır. Öyle ki Padişah'ın saray harcamalarında israfı önleyen ve tasarrufu önceleyen tavrı devrin Hazine-i Hassa Nazırı tarafından sunulan resmî raporlarda ifade edilmiştir.¹⁹

Toplam dokuz maddeden oluşan aşağıdaki Tenbihname'nin, II. Abdülhamid dönemi Saray ve Harem yaşantısı hakkında kısmen de olsa fikir verecek özgün bir metin olduğu düşünülmektedir.

Sözkonusu Tenbihname'ye ilişkin iki ayrı Osmanlıca metin tespit edilmiştir. Bunlardan biri yedi maddeden oluşmaktadır; diğeri ise dokuz maddeden oluşmakla beraber üzerinde düzeltmeler, notlar bulunmaktadır. Hazırlandığı tarihte bu iki metinden hangisinin uygulamaya konduğu -şimdilik- tespit edilemediğinden daha ayrıntılı ve geniş kapsamlı olan dokuz maddelik düzeltili metin transkribe edilmiştir. Ekte ise, her iki metne yer verilmiştir.

Tenbihname'nin muhtevası incelendiğinde Harem ile dış dünya arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde hassasiyet gösterildiği görülmektedir. Metnin dokuz maddesinin altısında harem ve dış dünya kavramlarına değinilmesi bu tespitin delili sayılabilir. Buradan da II. Abdülhamid'in, Saray'ın toplum nezdindeki imajının güçlendirilmesini amaçladığı düşünülebilir.

Metnin satır aralarına dikkat edildiğinde, Saray'ın ve dolayısıyla Harem'in mahremiyet ve vakarının korunması temasının işlendiği görülür. Harem'in bu konumu hem Harem mensubu olan Hanedan üyelerine hem de hizmet eden kadroya Tenbihname'nin her maddesinde hatırlatılmaktadır. Harem'de görev yapan her sınıftan hizmetliye, saray dışında gidecekleri mahallere dikkat etmeleri, şüpheli şahıslarla temas kurmamaları ve edepli bir tavır içinde bulunmaları; kısacası Saray'ın itibarını zedeleyecek her türlü davranıştan kaçınmaları uyarısında bulunulması bu bağlamda değerlendirilebilir.

Tenbihname'de sadece Harem'de görev yapanlara değil, Hanedan üyesi hanımlara yöneltilen uyarılar da dikkat çekmektedir. Hanımların, kılık kıyafetlerinde ahenge ve tesettüre özen göstermeleri, saltanatın vakar ve heybetine halel getirmeyecek şekilde giyinmeleri ve davranışlarını da aynı ölçüde düzenlemeleri istenmektedir.

7 Sultan II. Abdülhamid.

Üçüncü ve dördüncü maddede, Harem üyelerinin dışarıya çıkışları düzenlenmekte ve bu hususta Harem ağaları yetkilendirilmektedir. Buna göre Harem Ağaları, Harem mensuplarının dışarıya çıkışlarında sürekli yanlarında bulunacaklar ve sadece izin alınan yerlere gidilmesine nezaret edeceklerdir. Harem Ağaları, İdare'den (Darussaade Ağalığı) alınan iznin dışında bir mahalle gitme talebi geldiğinde buna engel olacaklar ve durumdan Harem teşkilatının en üst amiri olan Darussaade Ağalığı'nı haberdar edeceklerdir. Ayrıca hanımlara izin saatini aşmadan Saray'a dönmeleri de hatırlatılmaktadır.

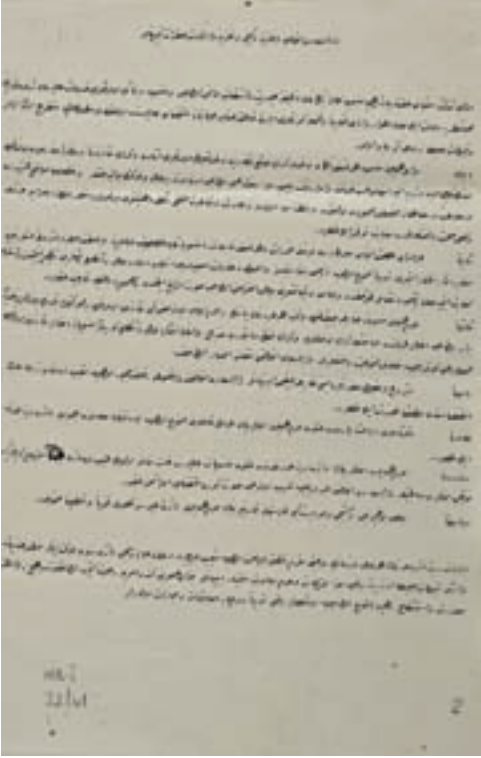
Beşinci, altıncı ve yedinci maddeler ise, Harem'in içindeki bazı hususları düzenlemektedir. Harem ağalarının akşam vaktinde Harem'i terk ederek dairelerine gitmeleri, harem dairelerinin tüm kapılarının sıkı sıkı kapatılması ve hastalık gibi acil durumlarda harem mensuplarının hastaneye nasıl intikal ettirilecekleri belirlenmektedir.

Sekizinci ve dokuzuncu maddeler yine Saray ile dış dünya arasındaki ilişki ile ilgilidir; ancak bu kez Harem hanımlarının dışarı çıkışları değil dışarıdan Harem'e giriş ele alınmaktadır. Buna göre -belki de Saray'ı aşırı harcamaya sevk ettikleri düşünülen- modacı, bohçacı (bir ölçüde günümüzün pazarlamacıları) vb. hanımların girişleri de kesin olarak yasaklan-

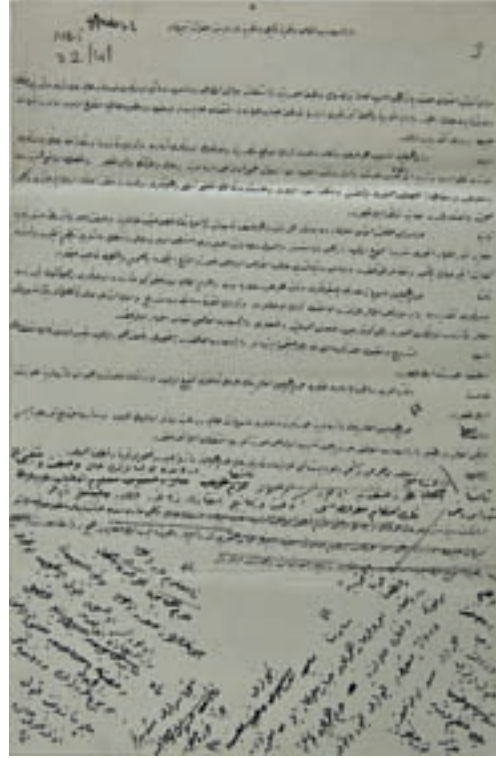

7

8

9

maktadır. Yine bu çerçevede olmak üzere dışarıdan arabalar içinde gelen ve İdarece kimlikleri meçhul olan kimselerin Harem'e girişleri Darussaade Ağalığı'nın izniyle gerçekleşecektir; izin alınmadan girmeye "cesaret edenler" metindeki ifade ile "şediden ceza göreceklerdir."

Tenbihname'nin bitiş paragrafında ise her biri Padişah emri olan (iradat-ı seniyye) yukarıdaki uyarıları dikkate almayan ya da titizlikle uymayanların en şiddetli biçimde cezalandırılacakları ve araya ricacı olarak konulanların iltimas taleplerinin de kesinlikle kabul edilmeyeceği belirtilmektedir.

KAYNAK:

BOA, MB.İ, 32/41

Tarih: 8 Ramazan 1293/27 Eylül 1876

8 Ramazan sene 93 (27 Eylül 1876)

Darussaade Ağası ve Hazine Vekili ve Hazine Ustası Hazretına Tenbihnâme

Saray-ı şevket-iltivâ-yı hazret-i padişâhiye mensûb kâffe-i bendegânın²⁰ vazife-i ubûdiyyet ve istikâmete muvâfık olacak ve mensûb ve nâil oldukları hıdemât-ı âliyenin şeref ve kadrini muhafazaya delâlet edecek etvâr²¹ ve âdâbı mütemâdiyen ve mükemmelen gözetmeleri irâde-i kâtia-ı cenâb-ı cihânbanî iktizâ-yı âlisinden²² olmağla bu matlûb-ı âliye²³ müteferri' olan²⁴ evâmir ve tenbihât-ı celile²⁵ ber-vech-i âtî²⁶ beyân olunur.

Evvelen, saray-ı hümâyûna mensûb her sınıf bendegân ve hademe gerek mevki-i memûriyet ve hizmetlerinde oldukları esnada ve gerek me'zûnen²⁷ ve memûren²⁸ hâricde buldukları müddette kemâl-i edeb ve terbiye ile îfâ-yı hüsn-ı hıdmet ve imrâr-ı vakt eyleyub²⁹ sû-i sülûke haml olunacak³⁰ ednâ mertebe³¹ bir hâl ve hareketde bulunmayacaklar ve husûsan mevâki-i fuşşiyede ve melâb³² ve sefâhate mahsûs mahallerde bulunmaktan ve mazenne-i sût³³ olan ve âdet ve kâide-i memleketce şekl ve heyetleri meçhûl ve menfûr³⁴ bulunan âdemler³⁵ ile cüz'î ve küllî sohbet ve ihtilâttan³⁶ begâyet³⁷ tevakkî³⁸ edeceklerdir.

Sâniyen, Harem-serây-ı ismet-intimâ-yı mülûkânede bulunan muhadderât³⁹

ve her sınıf tabiât⁴⁰ ve mensûbâtın husûsiyyet-i hallerine ve sıfat-ı mühimme ve meşrûa-ı mestûriyetlerine mugâyir âsâr izhâr etmeleri⁴¹ şedîden memnû⁴² olub ez-cümle⁴³ münasebetsiz ve usûl ve âdât-ı asliyyemizce müstehcen olan hâl ve şekilde başlarını tanzîm etmekden ve tesettüre kifâyet etmeyecek başlık ve nikâblar⁴⁴ tutunmakdan ve libâs ve kıyâfetlerini câlib-i itirâz⁴⁵ olacak sûrete ifrâğ eylemekden bi'l-umûm ve bi'l-küllîye kaçınacaklardır.

Sâlisen, Harem-i Hümayûn mensûbâtı hârice çıkdıkları vakit her arabanın yanında bir Harem Ağası bulunacağı gibi me'zûn olmadıkları bir mahalle gitmek kaydında buldukları takdirde beraber bulunacak ağalar tarafından mümânaatla⁴⁶ gerek bu halleri ve gerek fikra-ı sâbıkada münderic⁴⁷ ve ânın emsâli hâl ve şekilde görülen mensûbâtı ağalar mezun oldukları mahallere dahi götürmeyüb hilâf-ı memnûiyyet vaz'ları⁴⁸ Dârussaâde Ağalığı makamına ihbar olunacaktır.

Râbian, Meşrû ve maktûl mazeretlere mebnî hârice çıkmak isteyenler dârussaâde ağalığından istihsâl-i ruhsata⁴⁹ mecbûr olub tayin olunan zamanın inkızâsında⁵⁰ mutlaka avdet⁵¹ edeceklerdir.

Hâmisen, Akşamları saat yarımından sonra Harem-i Hümayûn ağalarının haremde kalmaları memnû olub bu vaktin hulûlünde⁵² cümlesi dairelerine avdet edeceklerdir.

Sâdisen, Geceleri emr u fermân-ı hümayûn-ı cenâb-ı mülûkane⁵³ ile muayyen olan vaktin hulûlünde Harem-i hümayûn ve devâir-i müteferriasi⁵⁴ kapuları teymûr⁵⁵ ve kavî⁵⁶ kilidlerle sedd⁵⁷ olunacaktır.

Sâbian, Harem-i hümayûn ağalarının dairelerine avdetlerinden sonra mensûbât-ı âliyeden hastalananlar olub da tabîb ve sâire ihtiyâc görülür ise nöbetçi ağalar vesâtatı ile dârussaâde ağalığına haber verilüb tensîb olunacak sûrete göre iktizâsı icrâ kılınacaktır.⁵⁸

Sâminen, Bazı boğcacı ve işçi ve modist⁵⁹ gibi Hristiyan kadınlarının harem-i hümayûn dâire-i aliyyesine gelmeleri kaviyyen ve kat'iyen memnûdur.

Tâsian, Her ne sıfattan olur ise olsun derûnunda⁶⁰ bulunanların hâl ve sıfat ve keyfiyeti⁶¹ nâ-malûm arabalar Harem-i Hümayûn'a geldiğinde ashâbının her ne sınıftan olur ise olsun kabul olunmaları dârussaâde ağalığından tahsîl-i ruhsata talîk⁶² olunacaktır. Bu nev' mechûl arabaların derûnundakiler bi-lâ me'zûniyet kabul oldukları halde mütecâsirleri⁶³ şedîden ceza göreceklerdir.

Şurası dahî şimdiden kaviyyen ve kat'iyen ihbâr olunur ki irâdat-ı seniyyenin⁶⁴ ahkâm-ı mefrûzasını dikkat ve zamanıyla infâzda zerre kadar kusûr edenler hiç bir recâ ve delâlet kabul olunmayarak pek azîm ve şedîd cezalar göreceklerdir.

*Tarihçi, Beylerbeyi Sarayı Müdür Yardımcısı, TBMM Milli Saraylar.

NOTLAR

1 Harem ile ilgili olarak yerli ve yabancı araştırmacıların kaleme aldıkları bazı çalışmaların eleştirisi ve tartışma için bkz. Abdurrahman Atçıl, "Osmanlı Haremi'ne Dört Farklı Bakış", *DİVAN İlmî Araştırmalar*, S:15/2, İstanbul, 2003, s. 247-258.

2 Bu konuyla ilgili geniş bir tartışma için bkz. Leslie P. Pierce, *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümler ve Kadınlar*, İstanbul, 1996, s. 152-200.

3 Peirce, *a.g.e.*, s. 153.

4 Fransız elçiliği sekreteri ve bir Osmanlı gözlemcisi olan François de la Croix şu ifadelerde bulunmaktaydı: "Bu yazarların haremi kendi gözleri görmüş gibi kesinlikle aktardıkları, çeşitli aşk sahneleri ve çapkınlık hikayelerinin geçtiği bir sahne olarak göstermek istedikleri anlaşılıyor. Bunu, her şeyi kendi ülkelerinin beğenisine sunmak için yapıyorlar..." (Peirce, *a.g.e.*, s. 154.).

5 Peirce, *a.g.e.*, s. 160.

6 BOA, MB.İ, 32/41, 8 Ramazan 1293/26 Eylül 1876.

7 Abdurrahman Şeref, *TOEM*, 8 Haziran 1325, s. 468-473.

8 Peirce, *a.g.e.*, s. 2.

9 Çağatay Uluçay, *Harem II*, Ankara, 1992, s. 7.

10 Bu konuda çok sayıda belge olmakla beraber örnek olarak bkz. BOA, MB.İ, 15/15 (h. 1276/m.1860).

11 Sultan Abdülmecid dönemine ait maaş defterine göre sadece Hünkâr Dairesi'nde bulunan ve

belirtilen rütbelerdeki tüm hizmetli hanımların sayısı yaklaşık 250'dir. Bunlardan 10'u hazinedar kalfa, 7'si mansıplı, 10'u birinci sınıfa mensup, 8'i ikinci sınıfa, 60'ı üçüncü ve 185'i dördüncü sınıfa mensup cariyeden teşekkül etmektedir. Ayrıca 7 aşçı, 9 küllhancı ve 8 hastabakıcı (hastagân) cariyeye de bulunmaktadır. Valide Sultan, kadınefendiler, ikballer, sultanlar ile şehzadelerin dairelerindeki cariyeler de düşünüldüğünde tüm saraydaki cariyeye sayısının 500-600 civarında olduğu anlaşılmaktadır. (BOA, DRB.d., nr. 26, [h.1261/m.1845]).

12 Sultan Abdülaziz döneminde Dolmabahçe Sarayı Kadınefendiler Dairesi'nde yerleşim düzeni ve tefrişi hakkında fikir vermek üzere bkz. Güller Karahüseyin, Pelin Aykut tarafından 08/03/2002 tarihinde Milli Saraylar Kültür-Tanıtım Başkan Yardımcılığı'na sunulan araştırma raporu ve buradan naklen MSHHA.d. nr, 287.

13 Gösterilen defter.

14 Bu hususla ilgili örnekleri içeren bir hatırat için bkz. Leyla Açıba, *Bir Çerkez Prensesinin Harem Hatıraları*, (Haz. Harun Açıba), İstanbul, 2004.

15 Ali Said, *Saray Hatıraları*, (Haz. Ahmed Nezih Galitekin), İstanbul, 1994, s. 31.

16 BOA, Y.EE.d. nr. 944, 945. (h. 1295/m.1878-1879).

17 II. Abdülhamid Nisan 1877'den itibaren Yıldız Sarayı'nı daimî ikâmetgâh olarak kullanmaya başlamıştır.

18 Ahmed Cevdet Paşa, *Tezakir 13-20*, (Haz. Cavid Baysun), Ankara, 1991, s. 131-132; 142-143.

19 BOA, Y.EE.d. nr. 36, 1 Receb 1294/12 Temmuz 1877.

20 Saray görevlileri

21 Davranışlar, tavırlar.

22 Padişahın kesin emirlerinden

23 Padişahın isteğine, emrine

24 İlgili, ilişkili olan.

25 Emirler, uyarılar.

26 Aşağıdaki gibi, aşağıda belirtildiği üzere

27 İzinli olarak

28 Görevli olarak.

29 Vakit geçirmek

30 Yanlış yorumlanacak ya da anlaşılacak.

31 En küçük, en ufak.

32 Eğlence, oyun

33 Şüpheli, ne olduğu belli olmayan.

34 Nefret uyandıran

35 Kişiler, adamlar

36 Samimiyet, hemhal olmak (kelime anlamı "karışmak").

37 Son derece

38 Kaçınmak, sakınmak, uzak durmak.

39 Cariyeler, acemi statüsündeki hizmetli cariyeler

40 Harem'e mensup kadınlar.

41 Özel, önemli ve mahremiyeti haiz konularına aykırı davranmak

42 Yasak

43 Özetle, kısaca, sözün özü

44 Örtü, peçe.

45 İtizara neden olmak, tartışmaya neden olmak.

46 Engel olmak

47 Yazılı, derc edilmiş

48 Yasaklanmış davranışlar, izin verilenin dışındaki durumlar

49 İzin almak

50 Sona erdiğinde, zamanın geçmesi

51 Dönmek

52 Vaktin dolması, ya da girmesi

53 Padişahın emriyle

54 Bağlı daireler

55 Demir

56 Sağlam, kuvvetli

57 Kapatmak, kilitlemek

58 Gereğinin yapılması

59 Modacı

60 İç, içi, içerisi

61 Durum, konum, hal

62 Bağlı, kayıtlı olmak

63 Cesaret edenler

64 Padişahın emirleri

